

VEPRIMTARIA KOMBËTARE E ISA BOLETINIT NË VITET 1912-1916

Njëri ndër personalitetet më të shquara të popullit shqiptar në çerekun e fundit të shekullit XIX dhe të një dekade e gjysmë të këtij shekulli është kreshniku i maleve të Kosovës - Isa Boletini.

Ai u lind, u rrit dhe u kalit në një periudhë më të rëndësishme të historisë sonë kombëtare, ku shihej në horizont se po vendosej edhe fati i popullit tonë. Që në fillim të rinisë u brumos me idalet e lirisë dhe të pavarësisë kombëtare, duke mos pushuar në asnjë moment për tridhjetë e pesë vjet rresht, plot përpjekje e luftëra të përgjakshme në Kosovë dhe në trevat e tjera shqiptare. Isa Boletini vuri vulën kombëtare dhe është ndër më të merituarit e më admiruarit për Kosovën e mbetur shqiptare si vatër më e përgjakshme e lirisë dhe pavarësië së Shqipërisë.

Ideologët kryesorë dhe populli shqiptar në vitin 1912 me të drejtë e gjykuan se vetëm me luftë të pandërprerë mund të fitohet liria dhe pavarësia, meqenëse Perandoria Osmane e gërryer dhe e destabilizuar nga brenda, si dhe nga ndërhyrjet e jashtme bëjnë për të kuptuar se sundimit të saj i kishte ardhur fundi në këtë Gadishull.

Nga fitoret sidomos në Vilajetin e Kosovës në verë të vitit 1912, dukej sikur çlirimi i Shqipërisë po trokiste te dera. Kështu, u bë edhe marshimi triumfal i kryengritësve shqiptarë në muajin gusht të atij viti në Kryeqytetin e Vilajetit të Kosovës, në Shkup, duke i dhënë një dridhje të fuqishme këtij Gadishulli. Asnjëherë më parë nuk kishte dalur ashtu në skenë problemi shqiptar, i cili

do të ndikojë fuqimisht në çdo kombinacion për qëllime të errëta e djallëzore, që nuk mundi të kalohej e të fshihej aq lehtë.

Pra, për herë të parë pas Kryengritjes së Përgjithshme Shqiptare në tryezën e bisedimeve u shtrua çështja e të drejtave të të gjitha trojeve shqiptare pas shumë shekujsh robërie. Kjo ishte rezultat i sakrificave të popullit shqiptar të kësaj vatre vullkanike dhe i idelogëve e përjësve të lavdishëm si: Hasan Prishtina, Isa Boletini, Bajram Curri, Idriz Seferi e shumë të tjerë. Pra, jehona e kryengritjeve shqiptare u ndie kudo në këtë kontinent dhe u bë prezente në shumë kuvende, tubime, në shtypin e kohës dhe në analet e diplomacisë së saj, megjithëse Fuqitë e Mëdha dhe të gjitha shtetet fqinje ishin hilexhinj dhe përgatitnin plane tjera të llahtarshme. Kështu, shqiptarët në verë të vitit 1912 dhe në fillim të asaj vjeshte ishin vërtet në kulm të fitores, por edhe në kulm të rrezikut. Kjo me të vërtetë ngjan rrallë në histori, ashtu si ngjau me shqiptarët, që të kesh përballë pushtuesin shumëshekullor në prag të shporrjes nga trevat e veta etnike, kurse pas disa javësh nga të katër anët pas shpine të sulmohesh me një furi e barbarizëm të pashembullt, megjithëse kryengritësit shqiptarë dhe ideologët e tyre kryesorë kishin kujdes të madh me të gjithë fqinjët.

Kështu, do të dëshmohej që edhe Isa Boletini, duke e paramenduar rrezikun nga fqiu verior, u mundua që me mençuri e urti të shfrytëzojë dhe të nxjerrë përfitime për "lëvizjen e armatosur kundërosmane dhe nuk lejoi asnjë ndërhyrje në punët e brendshme të kryengritjes shqiptare"¹. "Dhe vërtetë ajo që bie në sy, shkruan njohësja e mirë e kësaj figure F. Musaj - karakteristikë në marrëdhëniet e Isait me serbët është se ai asnjëherë nuk u bashkua me ta në pikëpamje politike dhe nuk u dha asnjë koncesion në dëm të terësisë territoriale të vendit"², megjithëse dihet në histori se serbët megalomaninë, hilen, dinakërinë, gënjeshtren dhe mashtrimin çdoherë e kanë pasur në qejf dhe se të gjitha këto i kanë pasur ushqim shpirtëror. Në të vërtetë, qëllimi i tyre gjithmonë ka qenë që me kontakte, shantazhe e kërcënime ta

¹ *Famira Musaj, Isa Boletini, Tiranë 1997, fq. 6-7.*

² *Po aty, 7*

topitun sa më tepër tēhun e aksionit kombētar shqiptar. Isa Boletini ato kontakte i zhvilloi nē stilin tērhig e mos kēputē, me shumē e shumē zigzage. E vērteta ēshtē se atēbotē Kulla e Isa Boletinit vlonte si koshere bletēsh, duke pritur edhe patriotē shqiptarē e titullarē osmanē.

Derisa po pritnin kryengritēsit shqiptarē nē Shkup, nē atē tubim madhēshtor nē një atmosferē sa heroike, aq edhe ngazēlluese pēr plotēsimin e 14 kērkesave tē njohura tē Hasan Prishtinēs nga ana e Perēnadorisē Osmane, megjithē kontradikta te disa krerēve, u lēsuan rrēmbyeshēm mendime e lajme ndjellakeqe. Kēshtu, nē Shkup u krijua një qerthull shpifjesh dhe u bē epiqendēr e tyre nē kētē Gadishull. Pastaj, lajmi i llahtarshēm mori dhenē se: "Shkau na ra nē shpia e na ęka bajmē kētu?"³

Nga ato tronditje e merakosje shumica e kryengritēsve shqiptarē u kēnaqēn me ato privilegje qē iu bēri pushteti i Perandorisē Osmane dhe nē dhjetēditēshin e tretē tē gushtit u shpērndanē anēekēnd Shqipērisē, duke kērkuar menjēherē plotēsimin e 14 pikave tē memorandumit. Edhe ideologēt kryesorē shqiptarē erdhēn nē pērfundim se asnjē nga Fuqitē e Mēdha e fqinjēt ballkanas nuk e pērkrahu popullin shqiptar nē kērkesat e veta tē drejta e legjitime.

Populli shqiptar nēpērmjet komisioneve tē krijuara nē qytete dhe fshatra shqiptare filluan realizimin e tē drejtave tē tyre. Kēshtu,

³Tafil Boletini, *Pranē Isa Boletinit - Kuftime 1 (1892-1916)*, Tetovē 1996, 141; Autori i Kuftimeve pos tjerash shkruan: "Tash, me kalimin e kohēs, pa marrē parasysh rrethanat e vēshtira dhe ngatērresat e ndērlikueme tē asaj kohe, asht kollaj me thanē me një fjalē goje: "Pse Kosova nuk bani edhe dięka ma tepēr?". Athua nuk ēshtē ma drejt e me vend qē ata burra kētē kritikē tē ia bajnē vetit e tē thonē: "Nē kētē lēvizje tē kishte marrē pjesē krejt Shqipnia, sigurisht do tē bahesh dięka edhe ma tepēr"... Sidomos nga Lidhja e Prizrenit, e kēndej, me lufta tē pandērpeme Kosova i ka tregue botēs ekzistencēn kombētare dhe se ajo asht thjesht shqiptare e bash vetē Dardania... Nē prag tē Luftēs Ballkanike, nga shkaku i rrezikut qē parashifesh qysh nē Shkup, u krijua një situatē e jashtëzakonshme e nervoze; njerēzia u hutue, kush thonit e kush patkoit, nē tē katēr anēt prej katēr kralive tē rrethume. fq.142.

edhe Isa Boletini atëherë ia bëri me dije valiut të Shkupit: "Tash e tutje, - i telegrafonte Isai atij, - për çdo gjë populli do të vetëvendosë në mënyrë të pavarur nga pushteti osman"⁴, dhe se "në Mitrovicë dhe rrethinën e saj, - shprehej Isa Boletini, - dy zotër nuk shkojnë, janë shumë"⁵. Për realizimin praktik të të drejtave në shumë vende u veprua njësoj dhe u krijuan forca vullnetare shqiptare, pa të cilat nuk mund të zbatohej asnjë urdhër në praktikë.

Porse, fqinjët ziliqarë e grabitës, duke parë se shqiptarët do t'i fitonin së shpejti të drejtat dhe se në një të afërme jo aq të largët Perandoria Osmane do të largohet definitivisht nga trojet shqiptare të 4 vilajeteve, filluan në mënyrë të ethshme përgatitjet përfundimtare, që atë nam të mos ua lejojnë shqiptarëve, si dhe u frikësuan se do t'i bien në ujë të gjitha planet e Aleancës Ballkanike.

Perballë këtij rreziku të tmerrshëm, që u paraqit në horizont, vërtej kërkohet si kurrë ndonjëherë më parë jo vetëm mobilizimi mbarshqiptar, por edhe sigurim i një udhëheqjeje të vetme.

Për këtë qëllim Isa Boletini në bashkëpunim me Hasan Prishtinën, Bajram Currin etj., organizuan disa mbledhje të rëndësishme politike në krahina të ndryshme si në Gjakovë, Pejë, Shkup etj. Në njërin prej këtyre mbledhjeve ata hodhën mendimin për organizimin e një kuvendi të përgjithshëm mbarëshqiptar, ku do të merite pjesë gjithë paria e Shqipërisë. Por në ato kushte kur ngjarjet po rrokulliseshin me shpejtësi të madhe, një mbledhje e tillë nuk u bë⁶. Ishte koha kur të gjitha trevave shqiptare iu kishin nurrur furishëm ushtritë e Aleancës Ballkanike me një barbari të panjohur deri atëherë.

Për dy javë ditë u mbajt fronti nga veriu i Mitrovicës - nga Merdari deri në Kumanovë. Por në vetëmbrojtje shqiptarët u sulmuan nga të katër anët. Nuk ishte vetëm një front, trojeve

⁴Fatmira Musaj, *Isa Boletini, Tiranë 1987, 154.*

⁵*Po aty, 155.*

⁶*Po aty, 157.*

shqiptare iu vërsulën nga tri anët tokësore dhe nga deti. Ishte shumë vështirë të mbahej fronti në të gjitha ato drejtime, meqë nuk mundi të kishte bashkëpunim me ushtrinë e trazuar dhe të dërmuar të Perandorisë Osmane. Pastaj, shqiptarët ende nuk i kishin përjetuar frytet e autonomisë kundrejt ushtrive të katër shteteve të pavarura deri në tetë dekada, të cilat ishin përgatitur për Luftën e Parë Ballkanike me vite të tëra.

Patrioti i njohur Mithat Frashëri do të deklarojë: "Mos ja pshih kurrë të vërtetën popullit, sado e hidhur e papëlqyerë që të jetë kjo e vërtetë"⁷. Prandaj, çdo herë duhet të shkruhet e vërteta në shkencën e historisë me fakte e dokumentacion të shumtë dhe të gjithanshëm, e kurrësi të shfrytëzohen në mënyrë parciale e të jepen konkluzione nga shtypi i kohës, që gjithnjë ka qenë dhe është në vijën pansllaviste. Mendoj se edhe sot nuk mund të gjenden zbrazëti të mëdha në qëndrimet politike që janë marrë në dy-tre muajt e vjeshtës së vitit 1912.

Megjithë numrin e madh të angazhuar të katër ushtrive të rregullta, me rreth një milion, dhe me armatim më modern të kohëve e të përkrahura nga Fuqitë e Mëdha, populli shqiptar, megjithatë i bëri rezistencë pushtuesve të rinj e të egër. Rezistencë më e fuqishme u bë në Merdar, në veri të Mitrovicës, në vijën deri në Kumanovë, në Lumë e sidomos në Shkodër e Janinë.

Udhëheqësit ushtarakë e politikë të Aleancës Ballkanike me fillimin e luftës kishin edhe një nga detyrat e veçanta, që t'i zënë personalitetet dhe ideologët e Lëvizjes Kombëtare Shqiptare në veri e lindje të Shqipërisë dhe në jug. Sidomos u përcollën dhe u ndoqën Hasan Prishtina, Isa Boletini, Bajram Curri, Idriz Seferi, Elez Isufi e shumë të tjerë. Në vigjilje të vendosjes për shpalljen e pavarësisë së Shqipërisë ia arritën qëllimit që ta zënë diplomatin, ideologun dhe organizatorion kryesor të Kryengritjes së Përgjithshme Shqiptare, Hasan Prishtinën. Atë e zunë kah gjysma e nëntorit të vitit 1912 në rrethinën e Shkupit, kur ai po bënte përpjekje mbinjerëzore të rezistencës dhe me tërë qenien përpiqej të pengonte tërheqjen dhe shpërnguljen e popullit shqiptar nga

⁷Midhat Frashëri, *Vepra*, Prishtinë 1996, 236.

friga e barbarisë sllave. Së bashku me Hasan Prishtinën u zunë edhe trembëdhjetë patriotë të tjerë, në mesin e të cilëve ishin edhe Idriz Seferi, Nexhip Draga, Sait Hoxha etj., që u internuan në burgun e kalasë së Beogradit⁸.

Pas pushtimit të Prishtinës nga ushtria serbe më 22 tetor dhe pushtimit të Mitrovicës më 1 nëntor të vitit 1912, Isa Boletini me bashkëluftëtarët e tij thellë të dëshpëruar dhe të demoralizuar ishin të detyruar të tërhiqeshin më në jug. Atë ankth e pëshkruan me ndjenja të dhimbshme Tafil Boletini në veprën *Kujtime*.⁹ Rruga e Isa Boletinit me bashkëluftëtarët e vet kah fundi i tetorit (24) tërhiqet nga Shala e Bajgorës në relacionin Carralevë - Sedllarë - Podrime - Prizren - Gjakovë - Bicaç - Kala të Dodës. Aty qëndruan afër një javë mbi 200 vetë. Pastaj Ujmisht-prapë në Kala të Dodës te Qazim Lika, në Kastriot, në Sllavë tek Elez Isufi, në Peshkopi, Maqellarë - Dibër. Në Dibër takohet me Mehmet Pashë Derallën dhe nisen për në Vlorë e jo për në Durrës, siç ishin njoftuar më parë. Dibra delegon myftiun e vet Vehbi Efendiun me dy shokë. Nga Dibra më 21 nëntor vazhdohet rruga në relacionin Borovë - Rrapunik - Elbasan Belesh - Lushnje - Imeshtë - Mbrostar - Fier. Në Vlorë arrin një ditë pas Shpalljes së Pavarësisë së Shqipërisë. Si delegatë në atë rrugë u numëruan Isa Boletini, Zejnel beg Begolli, Mehmet pashë Deralla, Riza beg Gjakova, Dervish beg Mitrovica, Hasan Hysen Budakova dhe Ajdin Draga. "të gjithë me një fjalë, autorizuan Ismail Qemalin me ngrehë flamurin e me deklarue indipendencën e Shqipërisë zyrtarisht nesër më 28 Nëntor 1912"¹⁰. Kosova në ditën e Shpalljes së Pavarësisë së Shqipërisë më 28 Nëntor 1912 u përfaqësua nga patriotët e devotshëm Rexhep

⁸AS-MID-PO1913, fasc XVI, dos. I, br. 3456; AVII, kat. 13-fasc. 1-br. 1/11; AVII, kat. 13-fasc. 1-br. 1/21; Rapori i Panta Gavrilloviqit dërguar Komandës Supreme të Shkupit më 27 nëntor 1912.

⁹Tafil Boletini, *Pranë Isa Boletinit - Kujtime 1 (1892-1916)*, Tetovë 1996, 150; Familja e Isa Boletinit që mbet në Mitrovicë u strehua në konsullatën austro-hungareze.

¹⁰Po aty, 153, 154, 155.

Mitrovica, Mithat Frashëri, Bedri Pejani dhe Sali Gjuka.¹¹ Bajram Curri u nis për në Vlorë, por arriti deri në Mat, ku për shkak të depërtimit të pushtuesve serbë u detyrua të kthehet në Krasniqë dhe u vendos në Kullën e Gjon Shkurtit, kala natyrore në Trang të Selitës.¹² Pastaj nuk morën pjesë as Elez Isufi i cili u zu rob, Aqif Pasha, qe i bllokuar etj.

Pra, më 28 nëntor Isa Boletini dhe delegatët e tjerë të Kosovës ndodheshin në rrethinën e Fierit, duke udhëtuar për në Vlorë¹³. Mbas shumë përpjekjesh në një mot të vështirë dhe nga rruga e gjatë e plot rreziqe, Isa Boletini së bashku me delegatët e tjerë të Kosovës e me 100 luftëtarë të armatosur arriti në Vlorë në mbasditën e 29 nëntorit. Popullit i Vlorës, i madh e i vogël, i bëri një pritje vërtet të ngrohtë e vëllazërore, duke shprehur në këtë mënyrë respektin dhe dashurinë e tij për Isa Boletinin, emri i të cilit ishte bërë i njohur në tërë Shqipërinë¹⁴. Duke e vlerësuar Isa Boletinin si një luftëtar trim e udhëheqës të shquar popullor, Ismail Qemali i tha: "Lufrat tuaja ishin baza e përpjekjeve të miya, ju me dyfek e unë me pendë"¹⁵. "Midis të tjerëve tërhiqte vëmendjen fytyra e Isa Boletinit që përmbledhte vetitë e shqiptarit, e që dukej i lodhur jo aq nga rruga sa nga pikëllimi që e kishte pllakosur për të ardhmen e Kosovës së pushtuar"¹⁶. Kur Ismail Qemali i propozoi Isa Boletinit që t'i jepej një nga ministrinë e Qeverisë së Vlorës, ai nuk pranoi, duke thënë se "ende nuk e kish kryer detyrën karshi

¹¹ *Qeveria e Përkohëshme e Vlorës dhe veprimtaria e saj, Tiranë 1962, 32; Skënder Luarasi, Isa Boletini, Tiranë 1912, 194; Ismail Qemali Përmbledhje dokumentesh Tiranë, 1982, 229-230.*

¹² *Piro Tako, Luigj Gurakuqi, Tiranë 1980, 188; Burhan Çiraku - Mediha Shuteriqi, Bajram Curri patriot i shquar i Lëvizjes Kombëtare dhe Demokratike Shqiptare, "Studime historike", nr.3, Tiranë, 1980, 66; Lufta për Çlirimin kombëtar në vitet 1878-1912 - Kujtime veteranësh, Tiranë, 1962, 500.*

¹³ *Fatmira Musaj, Isa Boletini, Tiranë, 1987, 166.*

¹⁴ *Po aty, 167.*

¹⁵ *Po aty.*

¹⁶ *Piro Tako, Luigj Gurakuqi, Tiranë, 1980, 1989.*

Atdheut, meqenëse shumë treva ishin pushtuar prej ushtrisë serbo-malazeze[...]"¹⁷

Kryetari i Qeverisë së Përkohshme, Ismail Qemali, roje të veta personale në derë dhe të qeverisë kërkoi bashkëluftëtarët e Isa Boletinit¹⁸. Isa Boletini caktoi dy roje në derë, Halim Musa Bajgorën dhe Ahmet Ali Llapin¹⁹ "... Isa Boletini deklaroi botërisht atë që për vite të tëra me radhë e kishte shprehur me fjalë në kuvende dhe me pushkë në luftëra, se kishte dëshirë t'i shkrinte të gjitha forcat e tij dhe të jepte prova për ruajtjen e Pavarësisë së Shqipërisë e për Unitetin e kombit shqiptar"²⁰ Andaj, Isa Boletini ka meritë të veçantë në mbrojtjen e Qeverisë së Vlorës, meqenëse ajo e filloi veprimtarinë e vet në kushte shumë të vështira ekonomike e politike, të brendshme e të jashtme. Qeveria e Përkohshme e Vlorës në fillim u mbështet nga disa formacione ushtarake që përbëheshin prej vullnetarëve. Me to u bashkuan edhe disa qindra luftëtarë nga Kosova, që arritën në Vlorë me Isa Boletinin²¹. Kështu, veprimtaria kombëtare e Isa Boletinit u shpreh qartë dhe me tërë qenien e përkrahu shpaljen e Pavarësisë së Shqipërisë, duke marrë pjesë aktivisht me bashkëluftëtarët e vet në mbrojtjen dhe forcimin e shtetit shqiptar. Atë hap të shëndoshë atdhetarie që e bëri i mirënjohuri Abdyl Frashëri më 1878 në Lidhjen Shqiptare të Prizrenit, një veprim thellësisht kombëtar ia ktheu i famshmi Isa Boletini me bashkëluftëtarët e vet pas 34 vjetësh në Vlorën legjendare. Pra, mëmëdhe e Shqipëri për ta, si për çdo gjak shqiptari, ishte dhe është çdo pëllëmbë e tokës shqiptare në Ballkan.

¹⁷ *Ajet Haxhin, Hasan Prishtina dhe lëvizja patriotike e Kosovës, Tiranë, 1996, 156.*

¹⁸ *Liri e Shqipërisë, 13.XII.1912, Sofje, Skënder Luarasi, Isa Boletini, Tiranë, 1971, 195.*

¹⁹ *Tafil Boletini, Pranë Isa Boletinit - Kujtime I (1892-1916), Tetovë, 1996, 156.*

²⁰ *Fatmira Musaj, Isa Boletini, Tiranë, 1987, 169.*

²¹ *Po aty, 168-169.*

Isa Boletini për Ismail Qemalin do të deklarojë: "Ismail Qemalin e nderoj si patriot e për karakterin e tij të patundur, se fillim e mbarim, me shumë vuajte nuk iu nda kurrë qëllimit të vet, dhe si diplomat në kohën ma kritike, në një situatë aq të turbullt e shpëtoi Shqipninë".²²

Vëmendje e veçantë Isa Boletinit, ashtu si të gjithë patriotët kombëtarë shqiptarë, më tepër se çdo gjë e tërhoqi zgjidhja e çështjes së kufijve të shtetit shqiptar. Shqetësimi i Isait për këtë problem jetik ishte se vendlindja e tij, Mitrovica, dhe tërë Kosova ndodhej nën regjimin ushtarak serbo-malazez. Prandaj, ai, si atdhetarët e tjerë, i ndiqte me interesim të madh punimet e Konferencës së Ambasadorëve në Londër, që kishin filluar më 17 dhjetor 1912²³ Ndërkaq, patriotët e vërtetë kombëtarë si gjithmonë deklaroin: "Çdo njeri duhet ta dijë se ne nuk duam as një Shqipëri të vogël as një Shqipëri të Madhe, por duam vetëm e vetëm një Shqipëri të vërtetë!..."²⁴ Ato pak lajme që arrinin në Vlorë lidhur me kufijtë shqiptarë vërtet ishin shqetësuese. Kështu, në një letër që i dërgonte patrioti Dervish Hima, Ibrahim Temos, në ato ditë të pranverës së 1913-ës, shkruante se "ishte shumë i trishtuar nga vendimi arbitrar i "gjyqit politik" evropian (siç e quante ai Konfrencën e Londrës) kundër Atdheut tonë".²⁵ Dhe vërtet, që në fillim të punimeve të kësaj Konference ishte vënë në rend dite copëtimi i Shqipërisë. Vendimi i datës së kobshme të 22 marsit të vitit 1913 ishte gjëmë tmerruese për gjysmën e Shqipërisë Verilindore.

Qe si deklaroi dhe si e ka përjetuar këtë tragjedi bashkëpunëtori më i ngushtë i Isës, Tafil Boletini: "Sa u gëzuam për njohjen e pavarësisë, por, kur u muer vesh se Kosova e ma se

²²Tafil Boletini, *Pranë Isa Boletinit - Kujtime I (1892-1916)*, Tetovë, 1996, 218.

²³Fatmira Musaj, *Isa Boletini*, Tiranë, 1987, 169.

²⁴Vasfi Samim Visoka, *Shqipëria e vërtetë-Nëna Kosovë*, Tiranë 1995, 39.

²⁵Kristaq Prifti, *Dervish Hima*, Tiranë, 1987, 250.

gjysma e Shqipërisë u çkëput nga gjiri i nanës vet e ngeli nën thundrën e armikut, të gjithë sa fort u helmuem, prandaj e lash amanet: Kurdoherë që të lirohet, kudo që të kem vorrin me më lajmërue: "Sihariq, se Kosova t'u lirue, Vetëm atëherë kockat e mia nën tokën e zezë kanë me gjetë prehje e me u qetësue. Falë të qofshin, oj Kosovë, gjithë sakrificat e mundimit që kemi ba për ty".²⁶ Këtë padrejtësi dhe dinakëri që e kurdisën shtetet fqinje nëpërmjet Fuqive të Mëdha e thotë decidivisht mikësja e njohur shqiptare, Miss Edith Durham: "Lojë më e ndyrë e tradhtisë kurrë nuk është lozur [...] Shqiptarët e Kosovës u ngritën në masë. Ata i udhëhiqte Isa Boletini [...] Kosova u mor me tradhti"²⁷. Ndërkaq, në një memorandum prej 3 faqesh e gjysmë të politikajve serbomëdhenj pos tjerash thuhej: "Me hyrjen e ushtrisë tonë (lexo serbe) në vitin 1912 dhe me okupimin e Kosovës i është dhënë goditje vdekjeprurëse idesë së Shqipërisë etnike [...]"²⁸.

Më 30 mars të vitit 1913 Ismail Qemali së bashku me Isa Boletinën dhe dy djemtë, Mujë e Adem Boletinën, Luigj Gurakuqin, Dhimitër Beratin etj.²⁹ u nisën për udhëtim në kryeqytetet evropiane, pasi morën lajme shqetësuese për cungimin e rëndë të tokave shqiptare në veri dhe veri-lindje të Shqipërisë etnike, për të cilat veç ishte vendosur një javë më parë, më 22 mars.

Delegacioni atë ditë që u nis nga Vlora, po atë ditë edhe arriti në Brindisi. Ismail Qemali shkoi në romë, ndërsa Isa Boletini me djemtë dhe Luigj Gurakuqin vajtën në Bari, ku qëndruan deri më 1 prill. Para se të nisej për në Vjenë delegacioni qëndroi një ditë në Milano, ku dhanë disa intervista. Në Vjenë arritën më 10 prill. Kur e pytën në Ministrinë e Luftës se nga cili vend do të

²⁶ *Tajfë Boletini, Pranë Isa Boletinit - Kujtime I (1892-1916)*, Tetovë, 1996, 158.

²⁷ *Gazeta "Bajku" 10.III.1996; Letër e pabotuar e Miss Edith Durhamit.*

²⁸ *AVII, Beograd, Popisnik 4 Ratne arhive armije i armijski oblast, Pa ni.*

²⁹ *Tajfë Boletini, Pranë Isa Boletinit - Kujtime I (1892-1916)* Tetovë, 1996, 160.

dëshironin një mbret për Shqipëri, pasi këmbëngulin që të përgjigjen, Isa Boletini deklaroi së pari për një anglez e pastaj për gjerman³⁰. Nga fillimi i majit delegacioni shqiptar arriti në Londër. Aty Isa Boletini ia mbresa të veçanta në rrethet diplomatike. "Figura më pitoreske e këtij deputacioni, - shkrun Aubrey Herbert, - është Isa Boletini, Robin Hud i Shqipërisë. Ai është njeri me reputacion të madh e të drejtë për kurajo dhe fuqi burrërore".³¹ Isa Boletini në demarshet e tij në Londër i dha intervistë gazetës "Dejli Telegraf", ku tregoi për vuajtjet dhe sakrificat e panumërta të popullit shqiptar të Kosovës, për 30 vjet që ishte strateg lufte në zë, pa kursyer asgjë deri në atë kohë. Prandaj "kam ardhur në Londër të kërkoj të drejtën nga Evropa". I pyetur se a do t'i pranojë kufijtë që i ka caktuar Konferenca e Ambasadorëve përgjigjet: "Jo kurrë dhe se deri në vdekje kam për të luftuar kundër serbëve, malazezëve, grekëve, italianëve dhe austriakëve".³² Në të gjitha rastet që pat takime e intervista Isa Boletini deklaronte: "Nëse Evropa nuk do ta zgjidhë drejt çështjen e kufijve të Shqipërisë, Ballkani nuk do të ketë kurrë qetësi". Dhe se, "ne shqiptarët nuk marrim asnjë barrë përsipër për luftërat që do të shkaktohen në të ardhmen, në sajë të zgjidhjes jo të drejtë të kësaj çështjeje".³³

Kështu, në një bisedë të Isa Boletinit me Eduard Grein, ministri i jashtëm anglez e pyet: "Nga ç'vend i Kosovës jeni? "Jam nga Mitrovica". Grei e shikon hartën e thotë: "Sikur të kishte qenë Mitrovica më afër vijës së kufinit [...]" Isa Boletini ia pret. "Nuk jam ardhun vetëm për Mitrovicën, po për çdo pëllëmbë tokë shqiptare".³⁴ Por, megjithë përpjekjet e delegacionit, asgjë nuk u arrit që të përmirësohet për kufijtë verior dhe verilindor të Shqipërisë etnike. Kudo delegacioni u prit ftohtë dhe me

³⁰Po aty, 161.

³¹Fatmira Musaj, *Isa Boletini*, Tiranë, 1987, 173.

³²Politika, 8.V.1913, Beograd, Titulli: *Isa Boletini në Londër*.

³³Fatmira Musaj, *Isa Boletini*, Tiranë, 1987, 176.

³⁴Tafil Boletini, *Pranë Isa Boletinit - Kujtime I (1892-1916)*, Tetovë, 1996, 161-162.

mospërfillje të kërkesave të drejta. Si delegacion pësuan hidhërim e zhgënjim të madh dhe në fillim të qeshorit delegacioni u kthye në Vlorë.

Isa Boletini edhe pas kthimit në Shqipëri fare nuk i shkante mendja të hiqte dorë nga përpjekjet për të demonstruar pakënaqësinë pranë Fuqive të Mëdha. Ai së bashku me delegatët e tjerë të Kosovës - Ajdin Dragën, Mehmet Derallën u dërguan një telegram proteste qeverive të gjashtë Fuqive të Mëdha të Evropës, në të cilin kërkonin rishikimin e kufijve verior dhe verilindor të Shqipërisë.³⁵ Duke parë gjendjen e vajtueshme të trevave të okupuara nga serbo-malazezët Isa Boletini dhe prijës të tjerë vendosën që t'i kundërshtonin me forcë vendimet e Konferencës së Londrës.

Kështu, më 16 gusht 1913 Isa Boletini në një letër dërguar Isamil Qemalit nga Malësia e Gjakovës flet për mjerimin dhe urinë që i ka pllakosur malësorët e Gjakovës dhe kërkon ndihmë. Në të pos tjerash shkruhet: "Çdo skutë e Malësisë, gurë, shkëmb, gjithandej, është mbushur plot me emigrantë të mjerë, të cilët kanë ardhur në gjendje jo të lypin, por të vdesin. Nuk ka zemër që duron përpara vajtimit të këtyre bijve të atdheut [...]"³⁶ Ndërkaq, kah fundi i muajit gusht 1913 udhëheqësit kosovarë, Isa Boletini, Bajram Curri etj., ndodheshin në Vlorë.³⁷ Në fillim të shtatorit nga viset verilindore raportohej për një lëvizje që dukej në horizont. Shtytje të madhe lëvizjes i jepnin kosovarët në krye të të cilëve ndodheshin Isa Boletini, Elez Isuf, Bajram Curri, Ramadan Zaskoci, Qazim Lika, Hysni Curri, Bajram Daklani, Sadik Rama etj. Fillimi i kryengritjes parashikohej në një të ardhme të afërt.³⁸ Kryengritja antiserbe filloi kah fundi i shtatorit me sulmin me një front të tjerë nga Ohri deri te Prizreni e Gjakova. Kurse shtypi shqiptar atëbotë shkruante: "kosovarët i duruan të këqijat nga

³⁵ Fatmira Musaj, *Isa Boletini*, Tiranë, 1987, 178.

³⁶ Ismail Qemali (Përmbledhje dokumentesh), Tiranë 1982, 311.

³⁷ AVII, kat. 21 - fasc.1-br.3/21

³⁸ DASSIP-A01913, faxe: I.dos.II.br.8.

Serbia aq sa mund t'i duronte njeriu ç'asht i stërvitun me të vojturat. Kur panë se barbaria sllave nuk ka kufi as në mënyra as në mas atëherë thanë: Ejani të vdesim më mirë prej plumbit se asht ma lehtë se vdekja e të pangranit"³⁹. Vërtet, shtypi i kohës i bënte jehonë vendosmërisë së luftëtarëve verilindorë për të fituar të drejtat e tyre. "Luanët e Malësisë së Kosovës dhe të Malësisë së Shkdorës, - shkruante gazeta "Përlindja e Shqipërisë", - mundohen të ngrihen e të luftojnë bashkërisht kundër pushtuesit të huaj, për t'u bashkuar me vëllezërit e tyre të Shqipërisë së lirë. Le ta dijë fort mirë Evropa, theksonte Isai, që gjer sa pa mbushur qëllimet dhe dëshirat e tyre, shqiptarët e Kosovës, Hotit e Grudës kurrë nuk do të qetësohen, por do të luftojnë gjer në fund sa të mos mbetet këmbë burri".⁴⁰ Kryengritja antiserbe më shumë pati sukses kah ana e Dibrës. Si udhëheqës më të njour përmenden Elez Isufi, Vëllezërit Kaloshi dhe Dema, Sefedin Pustina etj. Nga dokumentacioni i bollshëm kuptohet se ajo luftë u nis për tregje, për tokë, për ekzistencë dhe për pavarësi të Shqipërisë Etnike.

"Po të jemi të lidhur të gjithë - tha Isa Boletini - s'kanë ç'na bëjnë këlyshët e Nikollës e të Pjetrit", dhe kryesisht mbi bazën e bashkimit të të gjithë shqiptarëve, Isa mendonte që të arrihet çlirimi i Kosovës nga ushtritë pushtuese serbo-malazeze.⁴¹ Por, Qeveria e Vlorës ishte e dobët asokohe. Ajo u kënaq vetëm me përkrahje dhe solidarizim moral dhe nuk mori asnjë veprim konkret të ndihmojë. Për këtë, pos Isa Boletinit edhe Bajram Curri u zhgënjye shumë. Askush nuk e përkrahu atë kryengritje. Prandaj, kuptohet që edhe ajo nuk pat sukses dhe u shua barbarisht. Kryengritja antiserbe e vitit 1913 ishte ngjarje e fundit e krizave ndërshtetërore ballkanike para se të fillonte kataklizma e Luftës së Parë Botërore.

³⁹ *Përlindja e Shqipërisë*, 8.X.1913, Vlorë; AS-MID-PO 1913, fasc.XVII. dos.II. Pa nr.; Arben Puto, *Pavarësia shqiptare dhe diplomacia e Fuqive të Mëdha 1912-1914*, Tiranë, 1978, 436.

⁴⁰ *Përlindja e Shqipërisë*, 21.VIII.1913, Vlorë.

⁴¹ Fatmira Musaj, *Isa Boletini*, Tiranë, 1987, 188.

Sipas të dhënave Isa Boletini qëndroi në Shkodër deri në mesin e nëntorit 1913. Ishte koha kur Esat Pasha doli haptas kundër Qeverisë së Vlorës dhe u vendos në Durrës. Nga anë të ndryshme i bëhej presion Isa Boletinit, si nga Mitrovica me dëbimin e familjes nga vatrën e veta dhe internim në Serbi, nga njerëz të dyshimtë e të kompromituar, si dhe nga kërcënimet e Esat Pashës për dëbim nga Shqipëria e 1913-ës, pse ishte kundër politikës përcarëse e antikombëtare të veglave të ndryshme. Prandaj, Fuqitë e Mëdha në nëntor të vitit 1913 vendosën përfundimisht që princ i Shqipërisë të ishte gjermani Vilhelm Vidi. Dhe vërtet në Shqipëri në fund të vitit 1913 dhe në fillim të vitit 1914 u bë një pësjtjellim i madh dhe u krijua një gjendje kaotike. Si rezultat i kësaj gjendjeje Ismail Qemali dha dorëheqje më 22 janar të vitit 1914, duke ia dorëzuar pushtetin KNK. Edhe Isa Boletini me bashkëluftëtarët e vet u largua nga Vlora dhe shkoi në Shkodër.

Derisa ziente në Shqipëri, shpresat u mbështetën tek ardhja e Vidit. Ai arriti në Shqipëri, pikërisht në qytetin e Durrësit. U shpresua se disa gjëra do të kthjellen. Mirëpo, që në ditët e para u pa paaftësia e tij që ta bashkojë vendin. Telashe më të mëdha i nxorën pushtuesit verilindorë dhe ata të jugut. Sidomos problem i bëri kryengritja fshatare me karakter religjioz, kurse rrethet demokratike menduan që ardhja e princit do të bënte më aktual çështjen shqiptare, në përgjithësi, dhe pacënueshmërinë territoriale të Shqipërisë, në veçanti.

Edhe Isa Boletini e shihte princin gjerman si simbolin e Shqipërisë së pavarur dhe të bashkuar. Për atë arsye ai bashkë me Bajram Currin dhe kosovarë të tjerë, shkuan në Durrës në pallatin mbretëror të Vidit dhe me takimin që patën me të i premtuan atij se do të përpiqeshin për të mirën e të gjithë kombit dhe të fronit të Shqipërisë.⁴² Dhe vërtet qëndruan në Durrës derisa Vidi u largua nga Shqipëria më 3 shtator 1914. Madje Isa Boletini ka propozuar që Vidi me qeveri të dalë maleve të rezistencës.

⁴²*Po arsy, 191.*

Isa Boletini dhe patriotë të tjerë demokratë morën anën e Princ Vidit me shpresë gjithmonë se do të mbronin më mirë shtetin shqiptar, do të forconin pavarësinë e Shqipërisë si dhe do të zgjidhnin më mirë çështjen e kufijve.⁴³ Ai ka qenë plotësisht i bindur se në këtë mënyrë i shërben çështjes kombëtare. Isa Boletini si demokrat që ishte u shpreh kategorikisht kundër vëllavrasjes. Dy herë u tentua që të afrohen me kryengritësit fshatarë për t'u orientuar kundër pushtuesve fqinjë, por pa sukses. Kryengritja fshatare ishte shprehje e pakënaqësisë së myslimanëve me karakter thellësisht religjioz.

Pasi mori lajme shqetëseuse për shpërnguljen e shqiptarëve për Turqi, Isai u shpreh kundër dhe apeloj që ajo tragjedi të ndërpritet menjëherë dhe deklaronte se "Në Turqi nuk do të gjejnë ujë, klimë bukuri si në Mitrovicë"⁴⁴ Ishte koha e fillimit e Luftës së Parë Botërore, në verë të vitit 1914, kur gjendja në Shqipëri edhe më tepër u ashpërsua. Në fillim të tetorit 1914 në Durrës u vendos mercenari Esat Pasha. Në dhjetor 1914 Italia e pushtoi Vlorën. Në prill të vitit 1915 u nënshkrua Traktati i Londrës, meqë Italia iu bashkua Antantës. Gjatë tërë dimrit dhe pranverës së vitit 1915 vazhdoi lëvizja antiesatiste. Kështu, Esati prapë u bë çerdhe prej nga rrezikohej më së shumti popullit shqiptar. Ai ishte person që jetonte nga ngatërresa. Rrethana të tilla të pabashkimit kanë shkatuar humbjen e pjesëve verilindore e jugore të Shqipërisë dhe mjerimin e botës shqiptare në përgjithësi.

Isa Boletini gjatë dimrit dhe pranverës së vitit 1915 ishte i sëmurë nga ethet dhe nga barku. Kryesisht qëndroi në qytetet dhe fshatrat verilindore të Shqipërisë së 1913-ës. Kur filloi intervenimi serbo-malazez në qershor të vitit 1915, Isa Boletini së bashku me bashkëluftëtarët nga Krasniqja vendoset në hotelin "Parruca" në Shkodër.

I rrethuar nga të gjitha anët, Isa Boletini me qëllim për të mos iu rënë në dorë malazezëve kërkoi strehim në konsullatën angleze në Shkodër. Por, si duket, aty nuk gjenë njeri dhe

⁴³*Po aty, 194.*

⁴⁴*Po aty, 199.*

nëpërmjet Frenk Pashës së Mirditës hyj në kontakt më 23 qershor me nënkonsullin francez A. Bikok, i cili tregon një telegram me gjasë të rrejshëm se gjoja e kishte nga Ministria e Punëve të Jashtme të Francës që ditën kur të hyjë ushtria malazeze në Shkodër, të hyjë Isa me shokë në konsullatë, prej nga me vapor do t'i dërgojnë në Selanik. Mirëpo, që në fillim u vërejtën takimet e shpeshta të konsullit malazez në Shkodër, Aleksa Martinoviqi, me nënkonsullin A. Bikok pas pushtimit të Shkodrës më 27 qershor 1915, për çka lind dyshimi. Nuk kaloi shumë kohë dhe pas rreth 10 ditësh në fillim të korrikut, dhe Isa Boletini u tradhëtua kur A. Bikok i tha: "Tash si Shkodra si Cetina njësoj janë të Nikollës [...]" Në fillim Isa Boletinin me tre djemtë dhe tre nipat i vendosën në hotelin "Mostar" të Cetinës, kurse bashkëluftëtarët e tjerë i vendosën në skaj të qytetit. Isa Boletini në Cetinë u takua me gjeneralin anglez Filipi, ish komandat i forcave Ndërkombëtare në Shkodër më 1913, i cili i premtoi se do të interesohet edhe ai për ta dërguar në një shtet neutral. Pas Cetinës, ku qëndroi një javë ditë, dërgohen në Nikshiq në shtëpinë e Vasa Zilatarit (edhe më 1910 Isa kishte qëndruar aty), i shoqëruar nga një kapter e 8 xhandarë.⁴⁵

Vlen të përmendet se për Isa Boletinin para se të bie në dorë të malazezëve tregoi interesim patrioti Hasan Prishtina, duke i siguruar atij strehim dhe për pesë-gjashtë vetë. Por, Isa nuk mund t'i lente afër 100 bashkëluftëtarë që e përcëllnin në çdo hap, sidomos në 3-4 vitet e fundit. Thuhet se pas kësaj Hasan Prishtina ka deklaruar: "Bo-bo, në e nxofshin malizezët kanë me ba copa!"⁴⁶

Isa Boletini me bashkëluftarët e vet në Nikshiq qëndron nga korrikut 1915 deri në janar të vitit 1916, kur u pushtua nga austriakët. Nga Nikshiqi i vendosën në Danillovgrad, gjithnjë të shoqëruar nga forcat malazeze. Më 20 janar 1916 pasdite i nisën për Podgoricë, ku mbërrinë po atë ditë vonë dhe i vendosin në

⁴⁵ Tafil Boletini, *Pranë Isa Boletinit - Kujtime I (1892-1916)*, Tetovë, 1996, 201-203.

⁴⁶ Po aty, 194.

shtëpinë e njëfarë Lumorviqit.⁴⁷ Ato tri ditë shpesh i dërgojnë te gjeneral Vashoviqi në Ministri të Luftës dhe dyshohet shumë, meqë pritej marrja e Podgoricës nga ushtria austriake më 23 janar 1916. Dorëzimi i qytetit i ishte ngarkuar major Sava Llazareviqit apo Sava Batarjes - antishqiptar i tërbuar. Kasneci veç kishte lajmëruar që të mbyllen nëpër shtëpi njerëzit. Duke u kthyer dy nipat e Isa Boletinit, Jonuzi dhe Haliti me Hajdar Radishevën në shtëpinë e vendosur - patrulla i ndalon dhe krijohet një tollovi. Rreth 80 xhandarë në të dy ynët e urës së Ribnicës kishin zënë pusinë, duke pritur Isa Boletinin që ia kishin caktuar kohën për t'u lajmëruar. Në atë moment arrin Isa Boletini te ura e Ribnicës dhe i kërkojnë dorëzimin e armëve. Isa Boletini përgjigjet: "Jo, besa kurrë s'ia kam dorëzue mbretit as kralit". Zhvillohet luftë e vërtetë dhe brenda një kohe të shkurtër vritet kryetrimi Isa Boletini vetë i teti: 1. Isa Boletini 52 vjeç, 2. Halil Boletini, i biri 24 vjeç, 3. Seid Boletini, i biri 18 vjeç, 4. Jonuz Boletini, i nipi, 26 vjeç, 5. Halit Boletini, i nipi, 24 vjeç, 6. Hadajr Selim Radisheva, kunati i Isës dhe dhëndër 30 vjeç, 7. Idris Bislimi, djali i vëllait të Hajdarit (Radishevës), 18 vjeç dhe 8. Misin Niman Bala nga Isniqu, kushëri, 26 vjeç. Pra, vriten të gjithë trimat në vend. Nga ana malazeze, megjithëse kishin zënë prita, vriten 7-8 vetë dhe plagosen 12-13 vetë.⁴⁸ Të gjithë ministrat malazezë të tubuar në prefekturë e kanë shikuar atë dramë tragjike meqë ajo ndodhej afër urës së Ribnicës. Tafil Boletini, djali i Isës dhe Muja nuk kanë qenë aty dhe shpëtojnë për fat nga ushtria austriake. Tafil Boletini kur merr vesh për këtë kob deklaron: "Lajm i tmershëm e i paharrueshëm për mue sa të jetë jeta. Perëndia mos ia baftë kurrkuj kesmet një lajm kaq të zi. Leshrat e kresë m'u ngrehën përpjetë".⁴⁹

Ndërkaq, shovinistët malazezë ato ditë thoshin: "neve na gjeti e liga, por mbasi po e shofim të shtrim Isa Boletinin, ani çka.

⁴⁷*Po aty*, 207.

⁴⁸*Po aty*, 208-209.

⁴⁹*Po aty*, 210.

Vazhdimisht na ka nxjerrë ngatrrës. Deri në Londër ka shkue kundër nesh për çështjet e kufijve”.⁵⁰

Në ceremoninë e varrimit të Isa Boletinit, të dy djemtë e dy nipave të tij, si dhe tre bashkëluftëtarëve besnikë, morën pjesë të gjithë shqiptarët me banim në Podgoricë. Varrimi u bë më 25 janar të vitit 1916 në varret që gjenden që jugperëndim të qytetit, ku prehen eshtrat edhe sot. Mori pjesë edhe myftiu, një kolonel austriak me dy kompani ushtarësh, i cili mbajti një fjalim. Fjalimin e rastit e mbajti shkodrani Nasuf Beg Dizdari.⁵¹

Lajmi i vrasjes së Isa Boletinit u përhap në të gjitha anët e Shqipërisë Etnike dhe shkaktoi dhimbje e hidhërim të thellë të mbarë popullit shqiptar. Shtypi i kohës dhe informatat e tjera brenda dhe jashtë Shqipërisë njoftuan me keqardhje dhe zemërim të thellë krimin e shëmtuar që e kryen shovinistët malazezë. “Shqiperia humbi luftëtarin e saj dhe Kosova vajton luanin e degjuar. Kosova qanë sot atë që i rriti famën, atë që kishte nxjerrë nga gjiri i saj”.⁵² Ajo që një vrasje e pabesë dhe një vdekje e parakohshme për Isa Boletinin, e cila ia ndërpreu veprimtarinë kombëtare të tij në moshën 52 vjeçare, kur Isa Boletini kishte ende forcë e energji për t’i dalë zot Shqipërisë, kur ai kishte ende nevojë për të.⁵³

Mendohet dhe dyshohet se si organizatorë të masakrës së Podgoricës janë disa personalitete malazeze, që ndodheshin në funksion asokohe.⁵⁴ Ndërkaq, të implikuar në vrasjen e Isa

⁵⁰ *Po aty*, 213.

⁵¹ *Po aty*, 214.

⁵² *Famira Musaj, Isa Boletini, Tiranë, 1987, 207.*

⁵³ *Po aty*.

⁵⁴ *Tafil Boletini, Pranë Isa Boletinit - Kujtime I (1892-1916), Tetovë, 1996, 214-215; Me qenë se mungojnë dokumentet e dorës së parë, pasi që sllavët janë mjeshtrë të fshehjes së dokumenteve dhe vendosjen e tyre nën embargo, dyshohet se në kurdisjen e vrasjeve në Podgoricë më 25 janar 1916 janë këta persona: Veshoviq - ministër i Luftës, Vukotiq - ministër i Ushtrisë, Pllamenac - ministër i Brendshëm, Ramadanoviq - prefekt i Podgoricës, Pashiq - kryeministër i Serbisë etj.*

Boletinit dyshohet se janë malazezët dhe francezët në Shkodër, legata franceze, serbe dhe ruse në Cetinë.⁵⁵

Veprimtaria kombëtare e Isa Boletinit ka vlerë të jashtëzakonshme, se tokën arbërore e skuqi me gjakun e vet, të të bijëve, nipave dhe bashkëluftëtarëve për atdhe, duke mos i lëshuar kurrë armët nga dora deri në sekondat e fundit të jetës.

Nga sa u tha më sipër mund të përfundojmë se personaliteti i kryetrimt legjendar të Kosovës dhe të Shqipërisë në përgjithësi, me veprimtarinë e vet qëndron në ball në të gjitha ngjarjet kombëtare: ndaj Qeverisë së Vlorës, Deklaratave për kufijtë, për Shqipërinë e njohur në Londër, për Kosovën dhe trojet e tjera shqiptare të pushtuara nga serbo-malazezët dhe grekët, pjesëmarrjen aktive në Kryengritjen antiserbe në shtator të vitit 1913. Është shembëll me qëndrimin e paluhatshëm e dinjitoz kundër veprimtarisë antikombëtare të Esat Pashës dhefundrrinave të tjera të sojit të tillë. Është për t'u admiruar qëndrimi ndaj kryengritjes fshatare me karakter religjion, që ishte jashtë rrjedhave të kohës; ka qëndrim konstant dhe njësoj në kontakte me personalitete të Austrisë, të Anglisë, të Francës, të Rusisë dhe ndaj fqinjëve hilexhinj. Me një fjalë është një figurë e denjë mbarë - kombëtare.

Si çdo popull që krenohet me patriotët e vërtetë, edhe populli shqiptar ka mjaft burra të mëdhenj që mund të krenohet. Një personalitet vërtetë meritë që qëndron në ball të figurave më të shquara të kombit shqiptar padyshim është edhe kryetrimi i maleve të Kosovës - Isa Boletini.

Dr. Xheladin SHALA

NATIONAL ACTIVITY OF ISA BOLETINI IN 1912-1916

SUMMARY

One of the most outstanding figures of the Albanian people in the last quarter of the nineteenth century and one and a half a decade of this century was Isa Boletini. Still in his youth he

⁵⁵ Po aty; Fatmira Musaj, *Isa Boletini*, Tiranë 1987, 42-46; AS.MID-PO 1915, fasc. XII, dos. V-br.54.

adopted the ideals of national freedom and independence, not resting for a moment during full thirty years, full of attempts and bloody wars in Kosova and other regions of Albania. Isa Boletini put a significant national seal on and is one of the most deserved and admired persons of Kosova, as one of the most bloody centres of freedom and independence of Albania.

National activity of Isa Boletini continues and he has special merits for defence of Vlorë Government, as it started its activity in very hard economic and political conditions, both internal and external. The Government of Vlorë was initially supported by military formations consisting of volunteers. Several hundred warriors from Kosova that arrived at Vlorë with Isa Boletini attached to it.

Isa Boletini paid special attention to the solution of the question of the Albanian state borders, and he was particularly disturbed with the occupied Kosova by Serbs and Montenegrins. He attended the London Conference with great uneasiness. Due to this he took a trip to London together with Ismail Qemali, Luigi Gurakuqi etc., and he declared publicly that he would not recognise the borders fixed unjustly in London in 1913.

He was one of the main organisers of the anti-Serbian uprising in September 1913. He had the right attitude towards the anti-national activity of Esat Pasha. He is also to be admired for his right and real position towards Prince Wilhelm Wied and the uprising of the peasants during 1914-1915. Accordingly, Isa Boletini is an honest and uncompromised patriot in his contacts with fraudulent personalities of the neighbouring countries, the Ottoman Empire, Austria-Hungary, Italy, England, France, etc. He was always proud and decisive. Isa Boletini was killed secretly at an attempt prepared by the Montenegrins in Podgorica, on 23 January, 1916.

